

Offprint

Katolícke biblické dielo

Studia Biblica Slovaca je časopis zameraný na skúmanie Svätého písma Starého a Nového zákona predovšetkým zo stránky filologickej, historickej, exegetickej a teologickej.

Vydáva Katolícke biblické dielo, Svit, s cirkevným schválením.

Imprimatur: Mons. František Tondra, spišský diecézny biskup, č. 1-06 zo dňa 3. 1. 2006

Nihil obstat: Anton Tyrol

Šéfredaktor: Blažej ŠTRBA (Badín)

Redakčná rada: Jaroslav BROŽ (Praha, CZ) – Peter DUBOVSKÝ SJ (Roma, I) – Pavol FARKAŠ (Nitra) – Peter FEDOR (Prešov) – Juraj FENÍK (Drienov) – Sr. Júlia Daniela ISKROVÁ OP (Ružomberok) – Róbert JÁGER (Prešov) – Jozef JANČOVIČ (Bratislava) – Róbert LAPKO (Košice) – Milan SOVA (Bratislava) – Peter ŠOLTÉS (Oestrich-Winkel, D) – Jozef TIŇO (Bratislava) – František TRSTENSKÝ (Spišské Podhradie) – Pavol VILHAN (Badín) – Sr. Gabriela Ivana VLKOVÁ OP (Olomouc, CZ)

Za lektorovanie všetkých článkov zodpovedá redakčná rada.

Jazyková úprava: Elena Slaná

Zalamovanie: redakcia

Na príprave publikácie sa podieľali aj Mária Mihulcová

Príspevky v slovenčine alebo češtine, alebo knihy na recenziu prosíme adresovať na jednu z adries:

Redakcia *Studia Biblica Slovaca*, Blažej Štrba, Banská 28, 976 32 Badín (Slovakia), tel.: (00421) 048/418 22 42, fax: (+421) 048/418 22 08, redakcia@biblica.sk, www.biblica.sk,

František Trstenský, Teologický inštitút, Spišská Kapitula 6, 053 04 Spišské Podhradie (Slovakia), tel.: (00421) 053/419 41 80, f.trstensky@centrum.sk.

Príspevky sa požadujú tak v elektronickej podobe (disketou alebo pripojeným dokumentom e-mailu, podľa možnosti v Microsoft Word formáte s typom písma Times New Roman), ako aj vo vytlačenej forme (A4, riadkovanie 1,5). Ak sú používané iné typy písma pre hebrejštinu a gréčtinu ako v BibleWorks, tak upresniť aké. Príspevok typu článok alebo poznámka musí byť doplnený zhrnutím nie dlhším ako 150 slov, jeho anglickou verzou a zoznamom bibliografie. Nevyžiadané exempláre sa späť neposielajú. Redakcia si vyhradzuje právo na jazykovú a štylistickú úpravu prijatých príspevkov.

Objednávku posielajte na Katolícke biblické dielo alebo na adresu redakcie.

Bankové konto: 4008274864/7500, IBAN: SK28 7500 0000 0040 0827 4864.

Články časopisu sú abstrahované v troch svetových periodikách: *Old Testament Abstracts* ISSN 0364-8591, *New Testament Abstracts* ISSN 0028-6877 a *Elenchus of Biblica*.

Studia Biblica Slovaca

© 2011 by Katolícke biblické dielo, Svit

Katolícke biblické dielo, Nábrežie Jána Pavla II, 697/4, 059 21 Svit – SK, www.kbd.sk

Tlač: PUBLICA, publica.nitra@gmail.com

Printed in Slovakia

ISSN 1338-0141

EV 3744/09

Starokresťanské školy a ich interpretácia niektorých tém z Knihy Exodus

Daniel Slivka

Interpretácia v starokresťanskom období

Už v samotnom pojme zjavenia prostredníctvom slov a jazyka sa v kresťanstve skrýval element apologetiky, autentickosti. V rôznych časových periódach a miestach išlo o čo najlepšie porozumenie Božiemu zjaveniu prostredníctvom posvätných textov kresťanstva. Božie slovo bolo zdôvodnením, tlmočením a vykreslením kresťanstva a kresťanstvo slúžilo ako jazyk porozumenia a výkladu Božieho slova. Patristika už mala vyformovaný jazyk zjavenia a Cirkvi, kde jej hlavné elementy tvorili Sväté písmo a Tradícia, liturgia, katechéza a počiatky filozofickej teológie. Patristickí teológovia hľadali prehĺbenie metodológie tohto jazyka Cirkvi a jeho využívania v individuálnom ako aj spoločenskom živote v kontexte akceptovanej normatívnosti kerygmy ako pravdy¹.

V novozákonnom zjavení sa objavuje nový hermeneutický prístup k biblickým textom Starého a Nového zákona. Centrom sa stáva osoba Ježiša z Nazareta, ktorý poukazuje na texty Písma a posvätné texty Písma sa potvrdzujú na ňom samom ako na očakávanom Mesiášovi Izraela. Tým sa zjavuje zmysel Písma a otvárajú sa nové pohľady na biblický text². Tento nový hermeneutický prístup vytvára Nový zákon, taktiež tu vzniká aj novozákonná exegéza, ktorú v tejto línii budú ďalej rozvíjať apoštolskí a patristickí cirkevní otcovia. Neexistuje žiaden dôkaz, že by sa novozákonní autori domnievali, že každý riadok Starého zákona by platil na osobu Ježiša Nazaretského alebo by mal aj kristologický význam. Avšak táto teória sa stala populárnou v patristike.

¹ *Encyklopedia katolicka*. Tom II. Lublin : Katolicki universytet Lubelski, 1995, 464-467.

² „A on im začal hovoriť: „Dnes sa splnilo toto Písmo, ktoré ste práve počuli“ (Lk 4,21). „Nemyslite si, že som prišiel zrušiť Zákon alebo Prorokov; neprišiel som ich zrušiť, ale naplniť.“ (Mt 5,17) „A počnúc od Mojžiša a všetkých Prorokov, vykladal im, čo sa naňho v celom Písme vzťahovalo“ (Lk 24,27).

Novozákonná exegéza Starého zákona bola neobyčajne rozmanitá a akýkoľvek pokus jej klasifikácie ako jedného typu výkladu bol odsúdený na zánik. Táto interpretácia Starého zákona mala prvky duchovného zmyslu a *sensus plenior*, typológie, alegórie a prispôsobenia. Výraznou črtou novozákonnej exegézy bolo interpretovať Ježišovu existenciu v kontexte Starého zákona³. Svoj interpretačný a kulmináčny vrchol dosahuje v období patristiky v dielach cirkevných otcov, na ktorých mali vplyv dve súprie inštitúcie, Alexandrijská a Antiochijská škola.

Pri výklade Starého zákona v patristickom období sa v Cirkvi používa kristologická reлектúra⁴ starozákonných textov. Kresťania pochádzajúci z gréckej kultúry pri výklade textov Starého zákona používali Platónovu a Aristotelovu filozofiu. Vidieť to pri alegorickom výklade biblického textu⁵, v nadväznosti na apoštola Pavla v porovnávaní biblických textov a starozákonných situácií, keď jeden text sa vysvetľuje druhým, čo znamená, že ťažšie texty sa vysvetľujú ľahšími. V listoch apoštola Pavla sa stretávame aj s alegóriou. Na vysvetlenie skutočnosti Pavol používa dva typy situácií. V jednej situácii sa objavuje znak druhej, napr. v Liste Galat'anom 4,24 a v Prvom liste Korint'anom 9,9. (Porovnávanie dvoch typov situácií.) V nich nachádza súvislosti, pričom tu možno hovoriť viac o typologickom⁶ než alegorickom zmysle. Ako všeobecné pravidlo pre výklad Písma apoštol Pavol tento prístup nikdy neprijal⁷.

³ BROWN, Raymond E. – FITZMYER, Joseph A. – MURPHY, Roland E. (eds.): *The New Jerome Biblical Commentary*. New Jersey : Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1990, 1148-1151.

⁴ Termín „reлектúra (franc. relecture = nové [pre]čítanie) herm. – Použitie biblického textu alebo motívu v novej interpretácii. Porov. napr. kristologickú interpretáciu starozákonných výrokov, prísľúbení alebo prorociev. Reлектúra je možná aj v rámci Starého alebo Nového zákona, ak sa ten istý biblický motív preberá a používa v inom kontexte. Porov. napr. motív Syn človeka v rozličných kristologických kontextoch Nového zákona. aktualizácia.“ HERIBAN, Jozef: *Príručný lexikón biblických vied*. PSÚSCM : Rím, 1992, 889.

⁵ TYROL, Anton: *Všeobecný úvod do biblického štúdia*. Svit : KBD, 2000, 76.

⁶ Termín: „Typologie (ř. typos = otisk, pečeti). Způsob, jak se zjevuje biblická historie spásy, kdy se starší etapy chápou jako předobrazy pozdějších období a naopak mladší etapy jako rekapitulace či naplnění dřívějších.“ DOUGLAS, J. D. (ed.): *Nový biblický slovník*. Praha : Návrat domů, 1996, 1058.

⁷ PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE: *Židovský národ a jeho Svatá Písma v křesťanské Bibli*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2004, 36.

Apoštolskí otcovia nezanechali žiadnu biblickú exegézu v presnom slova zmysle. Používali biblický text buď na podporu ich napomínania a vedenia plodného kresťanského života, alebo ako je to v prípade pápeža sv. Klementa I., v jeho Prvom liste Korint'anom okolo roku 98 po Kr., ktorý slúžil na formovanie duchovnej mozaiky textov Písma. Vo všeobecnosti sa apoštolskí otcovia nesnažili dokázať svoje učenie z biblických textov. Avšak pozoruhodnou výnimkou bol autor Listu Barnabášovi, ktorý sa obracal k alegorickej a typologickej interpretácii Starého zákona, aby dokázal, že židia zlyhali v správnom pochopení Božej vôle a Tóry. Dokonca jej najjasnejšie predpisy, ako napríklad predpis zdržanlivosti od určitých druhov mäsa, zároveň židom prikazuje vyhnúť sa jednotlivým nerestiam a hriechom, ktoré sú označené nečistými zvieratami. Kresťania, ako poukazuje autor, boli prví, ktorí správne pochopili texty Starého zákona⁸.

Patristická interpretácia bola zameraná na nasledujúce roviny hermeneutického zmyslu:

1. Literárny alebo podmaňujúci zmysel historický (*sensus historicus*, *sensus historialis*), východiskový a materiálny, ktorý sa opiera o grécke poňatie histórie.
2. Duchovný zmysel, ktorý sa delil na:
 - A) tropologický (*tropos* vzor postupovania), teda moralistický, kde sa s inšpirovanými textami zachádzalo ako s morálnym kódexom (do krajnosti to dohnal pelagianizmus);
 - B) nomologický alebo právnický (najčastejšie používaný na kresťanskom západe), kde sa s inšpirovanými textami (súčasne so schváleniami koncilov a synod) zachádzalo ako s vlastným kódexom práva Cirkvi (Staré a Nové právo), regulujúcim celosť života kresťana, napr. opis krstu Ježiša ako dekrét o konečnosti krstu kresťana, text o pomínutelnosti sveta (1 Kor 7,31) ako právo celibátu;
 - C) alegorický, teda prenesený, ktorý mal podobu prorockú - do budúcnosti, napr. opis poklony troch kráľov ako obraz príchodu všetkých národov sveta ku Kristovi; zovšeobecňujúcu (typickú, prefiguratívnu), vovádzajúcu do skutočnosti vyššieho poriadku, napr. Dekalóg ako predobraz blahoslavenstiev; transpozičnú –

⁸ *New Catholic Encyclopedia*. Washington, D. C. : The Catholic University of America, 1967, 1981, 496-503.

k duchovnému svetu, napr. spev anjelov v Betleheme ako analógia Božej chvály Krista;

- D) anagogický (eschatologický), sprevádzajúci myseľ človeka do vyššieho, večného sveta, kde napr. raj Edenu (alebo tiež duša) označuje nebo.

Hermeneutika v patristike bola vážnym metodologickým opatrením na spoznávanie židovsko-kresťanského zjavenia a bola prispôsobená rôznym spôsobom a v rôznom stupni. Časom zvíťazil syntetický smer, berúci za základ hermeneutickú regulu viery – *regula fidei*, ktorá sa skladala z Kréda a z Tradície v Cirkvi.

Starokresťanské exegetické školy v Alexandrii a v Antiochii

Alexandria a Antiochia boli dve najväčšie centrá vplyvu a učenia Cirkvi v 2. až 5. storočí. Obidve školy mali v tomto období dlhú líniu tradície. V Antiochii mali židovské teórie dlhú históriu a v Alexandrii boli hermeneutické tendencie vypracované za čias Filona Alexandrijského⁹. V Alexandrii bola katechetická škola¹⁰ založená v 2. storočí a prostredníctvom Klementa z Alexandrie (180-215 po Kr.) a Origena (185-253 po Kr.) dosiahla najväčší úspech. Klement sa obracal na vtedajších pohanov tvrdením, že Kristus bol najvyšším zdrojom vedomostí, ktorý hovoril rovnako v Starom ako aj v Novom zákone a taktiež bol zdrojom všetkého najlepšieho v gréckej filozofii. Klement prízvukoval súlad medzi obidvoma zákonmi, za účelom toho rozdelil Mojžišov zákon na historický, legislatívny a obetný. Kde to bolo možné, používal slovnú metódu interpretácie, napr. v historických sekciách

⁹ JEANROND, Werner G.: *Hemeneutika teologiczna*. Krakow: WAM, 1999, 31. FREEDMAN, David Noel (ed.): *The Anchor Bible Dictionary*. Volume 3 H-J. New York : Doubleday, 1992, 426.

¹⁰ „Alexandrijská škola, herm., exeg. – Kresťanská exegetická škola v Alexandrii (Egypt), v ktorej sa pestoval alegorický výklad Svätého písma, jej hlavným predstaviteľom bol Origenes (185-254). Rozlišoval tri biblické zmysly: 1. literárny, slovný zmysel (σωματικός, somatikós = telesný), prístupný aj jednoduchým, neučeným čitateľom Biblie; 2. vyšší zmysel (ψυχικός, psychikós = životný, pozemský), určený pre tých, čo pokračujú v dokonalosti; 3. najvyšší zmysel (πνευματικός, pneumatikós = duchovný), určený pre tých, čo sú už dokonalí. Okrem Origena používal alegorickú metódu pri výklade Biblie Klement Alexandrijský (okolo r. 150-215) a Cyril Alexandrijský (376-444). V Palestíne používali túto metódu Eusébius Cézarejský (263-340) a v Kappadócií Gregor Nyssenský (asi 330-395), Gregor Nazianský (329-389) a Bazil Veľký (330-379).“ HERIBAN, *Príručný lexikón*, 188.

spojených s históriou Izraela. Vyhýbal sa tomu, aby zákony, ktoré môžu byť brané doslovne, sa zduchovňovali Napr.: zákony pre ľudí v Knihe Exodus a v Knihe Deuteronomium, ako sú ľudské práva, ktoré svojimi predpismi určovali vzťahy medzi Izraelitmi, môžu byť brané presne, teda doslovne. Na hermeneutickom poli Klement zdôrazňoval harmóniu medzi obidvoma zákonmi. Kde bolo možné, používal literárnu metódu interpretácie. Klement tvrdil, že niektoré zákony sú zduchovnené, ako napríklad rozdelenie zvierat na čisté a nečisté, a poukazujú na vyhýbanie sa spoločnosti určitých typov ľudí, taktiež rozdiel medzi Cirkvou na jednej strane a židmi, pohanmi a heretikmi na strane druhej.¹¹ „Alexandrijská škola vychádza zo symbolicko-alegorickej interpretácie, pretože sa opiera skôr o platónsku filozofiu – novoplatónsku.“¹² Skrytý zmysel sa odhaľuje pomocou symbolizmu a alegórie¹³. Alexandrijská hermeneutika bola duchovná so zmyslom vyšším, duchovným. Bola to Alexandria, ktorá vytvorila prvú veľkú kresťanskú školu exegézy a pre učiteľov ako Klement a Origenes, Filónovo alegorizovanie zaujalo dominantné postavenie v kresťanskej exegéze Starého zákona. Klement založil svoju exegézu na existencii kresťanskej gnózy, t. j. tajomného poznania najhlbších pravd kresťanskej viery, do ktorých boli zasvätení len vyvolení. Kľúč k poznaniu bol alegorickou exegézou Biblie a rozsah exegézy smeroval od typológie cez prispôbenie filónskemu konceptu Biblie¹⁴. Negatívum Alexandrijskej školy bolo, že v každom texte Starého zákona nachádzali priame i nepriame spojitosti s Ježišom z Nazareta a životom kresťana. Dochádzalo k vyťahovaniu detailov z kontextu, a tým sa potlačili vzťahy medzi textami Písma a dejinami spásy¹⁵.

Antiochijská škola¹⁶ bola založená v 60. rokoch 3. storočia antiochijským kňazom Luciánom zo Samosaty († 312) v Antiochii. Bola to

¹¹ FREEDMAN (ed.), *The Anchor Bible Dictionary*. Volume 3 H-J, 426.

¹² KALATA, Dominik: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003, 12.

¹³ ŠPIRKO, Jozef: *Patrológia*. Prešov : Spolok biskupa Petra Pavla Gojdiča, 1995, 60.

¹⁴ BROWN – FITZMYER – MURPHY (eds.): *The New Jerome Biblical Commentary*, 1154.

¹⁵ PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISE: *Židovský národ*, 36.

¹⁶ Termín „Antiochijská škola, herm., exeg. – Kresťanská exegetická škola v Antiochii (Sýria), v ktorej sa vyučoval a používal slovný výklad Svätého písma. Vznikla ako protiklad Alexandrijskej školy, v ktorej sa pestoval alegorický výklad biblických textov. Antiochijská škola má zásluhu na tom, že utvorila predpoklady na vedeckú biblickú exegézu. Jej hlavnými predstaviteľmi boli Diodorus z Tarzu († 390), Teodor z Mopsuestie († 428) Ján Zlatoústý († 407).“ HERIBAN, *Príručný lexikón*, 206-207. SIMONETTI, Manlio: *Między dosłownością a alegorią*. Krakow : WAM, 2000, 123-124.

škola vnímaná ako vedecká, hlavne v oblasti biblickej exegézy a teológie. Prezentovala historicko-filologický smer. Jej nebezpečenstvom bol racionalizmus. O zakladateľovi píše aj Hieronym, keď o ňom hovorí, že dôkladne študoval Písmo. Lucián bol tvorca novej metódy výkladu biblických textov. Jeho výkladovo-interpretáčna metóda sa zaoberala odhaľovaním gramatického a historického zmyslu biblického textu. Ten sa uskutočňoval na základe originálneho textu a rozumových predpokladov exegéty. Tým sa položili základy vedeckej kritiky Biblie¹⁷.

Antiochijskí teológovia, ako Diodorus z Tarzu, Teodor z Mopsuestie a Ján Zlatoústý, protestovali proti alegorickému „zneužívaniu“ biblických textov a vyhlásili literárne čítanie za jedinú čistú metódu biblického výkladu. Je dôležité dnes oceniť základnú podstatu tejto hermeneutickej debaty. Skôr filologicky orientovaná antiochijská teológia naznačila otvorenie voči kritickému hodnoteniu obsahu každého biblického textu kánonu. Antiochijskí exegéti sa priblížili ku každému textu ako zmysluplnému celku, pretože ich alexandrijskí teológovia, kolegovia, videli každý biblický text ako časť z celku svätých písem, t. j. kánonu. Alegorická metóda umožňovala ľahšie vyzdvihnúť každú textovú pasáž nad filologické podozrenie a teologickú kritiku. Avšak oba hermeneutické tábory súhlasili, že hebrejské písmo by mali byť približované typologicky. To znamená, že mnohé biblické texty už obsahovo predpokladali typ Krista. Tak dokonca aj mnohí ďalší teológovia, ktorí pôvodne boli proti alegorickej interpretácii, povolili nejaký rozsah pre existenciu dvojitého významu v biblickom texte. Nakoniec, alegorická metóda sa vyvíjala do vedúcich prístupov Biblie v ranej Cirkvi, obe Východ (grécka) aj Západ (latinská), kým antiochijské prístupy podporovali literárny alebo historický výklad Biblie¹⁸.

Antiochijská literárna tendencia sa nezakladá len na protireakcii na Alexandrijskú školu, no ani ju nemožno odvodzovať z pohanských interpretácií, ktoré sú založené na gramatických a filozofických tendenciách. Alegoristi interpretovali text Starého zákona alegoricky, s úmyslom poukázať na Krista v Starom zákone i na predobrazy Cirkvi. Antiochijčania používali literárny výklad Písma. Ich cieľom nie je litera, pretože sa zmenil pohľad na vzťah Krista a Starého zákona. Dôvod tejto zmeny môže byť len ideologický. Práve prostredie a problémy týkajúce sa doktríny (heretici) v ich dobe usmernili

¹⁷ KUMOR, Boleslav: *Cirkevné dejiny - kresťanský starovek*. Levoča : Polypress, 2000, 81.

¹⁸ FREEDMAN (ed.), *The Anchor Bible Dictionary*. Volume 3 H-J, 433-443.

smerovanie školy. Tým boli zameraní na literárnu exegézu. Používali metódy a komentáre pohanských autorov. Doktrínálne problémy jej dali špeciálny význam.¹⁹ Exegetický výklad školy tvorila osoba Krista. „Pozornosť cirkevných otcov sa sústredila predovšetkým na osobu Ježiša Krista a v tom zmysle sa pozeralo aj na SZ. Otcovia odhaľovali starozákonné texty, ktoré predpovedali osobu a život budúceho Mesiáša.“²⁰

U cirkevných otcov sa stretávame explicitne s dvoma biblickými zmyslami, s literárnym (slovným, historickým) a alegorickým zmyslom nazývaným aj duchovný²¹, ktorý má kristocentrický a eschatologický rozmer. „Vo svojich vysvetľovaniach Biblie *Otcovia* používajú typologické a alegorické interpretácie, pričom s pastoračným a pedagogickým zámerom sa navzájom konfrontujú“²². Je tu zahrnutý tropologický zmysel pre poučenia v živote kresťana²³. Ich prínos spočíva v tom, že sa vypracovali základné smernice v orientácii výkladu Písma. Tieto smernice nadobudli formu, ktorá ovplyvnila teológiu, a aj v súčasnosti má dôležité miesto pri hermeneutickom výklade Biblie. Dôležitým prvkom je, že sprevádzali duchovný život veriaceho ľudu. Výklad Biblie hlboko ovplyvnil celú patristickú literatúru, ktorá obsahuje hlavne kristologický výklad Písma. Vďaka Hieronymovi a Augustínovi dosiahla interpretácia Starého zákona najvyšší bod, ktorý nebol prekonaný ďalších 600 rokov²⁴.

Význam cirkevných otcov, ako ho podáva dokument Pápežskej biblickej komisie Interpretácia Biblie v Cirkvi, spočíva v týchto aspektoch²⁵:

- cirkevní otcovia stoja pri prameni podania, ktoré bolo poznačené čítaním a výkladom Písma,
- ich výklad vypracoval základné exegetické pravidlá a orientácie v biblickom texte, hlboko sa rozvinulo teologické myslenie, ktoré aj dnes slúži na poučenie a obohatenie duchovného života kresťana,

¹⁹ SIMONETTI, *Między dosłownością a alegorią*, 160.

²⁰ TRSTENSKÝ, František: *Przymierze z Jahwe w krainie Moabu. Analiza egzytyczna i teologiczna* Pwt 29-30, Lublin : NORBERTINUM, 2006, 21.

²¹ PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA: *Interpretácia Biblie v Cirkvi*. Spišská Kapitula - Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1995, 82.

²² PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA: *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, 102.

²³ DUKA, Dominik: Exegetická metóda sv. Tomáše Akvinského. In: *Salve* 2. 1992, č. 2, 37.

²⁴ FREEDMAN (ed.), *The Anchor Bible Dictionary*. Volume 3 H-J, 427.

²⁵ PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA: *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, 100-101.

- čítanie a výklad Písma má popredné miesto, pretože mnohé homílie, výklady a komentáre sú priamo venované správne chápaniu Biblie v Cirkvi,
- tým, že prijímajú aj Starý zákon, poukazujú na jeho kristologickú interpretáciu a kristologický zmysel.

Typológia, *sensus plenior* a príklady

Typický²⁶ a plnší zmysel má svoj počiatok v novozákonnej interpretácii. Samotný Nový zákon sám interpretuje mnohé osoby a udalosti Starého zákona, ktoré vzťahuje na Krista, ako sa to najviac odzrkadľuje v Evanjeliu podľa Matúša. Dokonca niektorí exegéti ako napríklad aj prof. J. Heriban hovoria o paralelnej štruktúre prvých kapitol Knihy Exodus a Evanjelia podľa Jána²⁷. Ako príklad sa môže uviesť text o baránkovi: „Musí sa zjesť v jednom a tom istom dome a nič z mäsa nesmieš vyniesť von z domu, ani mu nesmiete polámať nijakú kosť“ (Ex 12,46). V opise Ježišovej smrti v Jn 19,32-34 sa hovorí, že vojaci na Golgote, aby urýchlili smrť ukrižovaných, zlámali im nohy. To však nebolo potrebné Ježišovi, pretože on bol už mŕtvy. Následne evanjelista interpretuje: „Toto sa stalo, aby sa splnilo Písmo: «Kosť mu nebude zlomená»“ (Jn 19,36). Aj keď autor textu v Ex 12,46 určite hovoril len o obetovaní veľkonočného baránka, je jasné, že nemal na mysli Ježiša a jeho smrť na kríži. Ján evanjelista vzhľadom na text Knihy Exodus vidí nový

²⁶ Termín „typológia (z gréc. τύπος, týpos = vzor, obraz, náčrt, figúra a λογος, logos = slovo, náuka), odb. bibl., exeg., herm. – Náuka o typologickom zmysle Starého zákona, podľa ktorej Boh ustanovil určité osoby, ustanovizne, historické udalosti a pod. ako typy, ktoré sú predobrazmi oveľa väčších skutočností v novozákonnom období.“ HERIBAN, *Príručný lexikón*, 1044.

Termín „typ (gréc. τύπος, týpos = vzor, obraz, figúra), odb. bibl. – termínom typ sa v Biblii označuje vzor, osoba, vec, udalosť a pod. Starého zákona, ktoré sú predobrazom vyšších skutočností týkajúcich sa Ježiša Krista a novozákonného Božieho ľudu.“ HERIBAN, *Príručný lexikón*, 1043.

Termín „antityp (gréc. αντίτυπος, antítýpos = to, čo zodpovedá vzoru; protivník), herm. 1. Novozákonná osoba, vec alebo úkon, ktoré sú zobrazené starozákonným predobrazom čiže typom (osobou, vecou alebo úkonom). 2. V alegorickej typológii často používaný termín na označenie antagonickej osoby alebo protichodných názorov, ktorými sa jasnejšie zvyrazňuje pozitívny profil hlavnej postavy.“ HERIBAN, *Príručný lexikón*, 207.

²⁷ Porovnaj: Ex 3 a Jn 1,29-34 alebo Ex 4 a Jn 2,1-11 a pod. HERIBAN, Jozef: *Úvodý do Starého a Nového zákona s Výberovou a tematický zoradenou bibliografiou*. Trnava, Rím : SSV, SÚSCM, 1997, 52.

zmysel, ktorý je iný ako slovný alebo primárny zmysel pôvodného autora²⁸. V histórii katolíckej exegézy je rešpekt inšpirácie ako u Jána, pretože ako to vidno v mnohých prípadoch, prijal sa jeho výklad Ex 12,46 a pripúšťa sa, že text sa vzťahuje nejakým spôsobom na Ježiša, aj keď prvý inšpirovaný autor to nemal v úmysle vyjadriť. Kresťania tak veria, že dlhá izraelská história vyvrcholila v Ježišovi Kristovi a v jeho novom exode, ktorý spočíva v odchode z otroctva smrti do života²⁹. On predstavil množstvo osôb a udalostí na sebe samom. Očakávanie Ježiša Krista malo byť obsiahnuté v udalostiach alebo osobách, ktoré viedli až k nemu. Exodus uskutočnený Mojžišom predznamenal exodus realizovaný Ježišom, čo v podstate znamená, že Mojžiš predznamenal Ježiša. Baránok, ktorého krv ochraňuje Izraelitov od anjela smrti prvorodených, predznamenal Ježiša, ktorého krv zachránila celé ľudstvo. Keďže všetky tieto osoby, udalosti a položky vytvorili vzor, ktorý Ježiš vyplní dostatočne, mohlo by to byť prenesené a použité na Ježiša v nejakej neskoršej inšpirácii hagiografa, ktorý toto naplnenie v Ježišovi ukázal. Je jasné, že pôvodný autor Knihy Exodus, nemusel vidieť všetko do budúca, pretože vnímal veci v kontexte doby a vzniknutej situácie. Avšak ak tieto udalosti, osoby a predmety majú niektoré typické vzťahy k Ježišovi Kristovi, potom tieto vyhlásenia v Novom zákone sú legitímne a autentické s Ježišom. Takýto nový kresťanský zmysel mnohých textov Starého zákona bol tradične nazývaný ako duchovný alebo typický zmysel, ktorý je vždy potrebné odlišiť od slovného zmyslu alebo od zmyslu pôvodného autora³⁰. Kresťania skutočne veria, že Kristus a kresťanstvo je predpovedané v Starom zákone, ale vnímať Ježiša Krista a kresťanstvo v každom obraze, udalosti alebo v starozákonnej situácii by viedlo k svojvoľnému alegorizovaniu.

Na vznik teórie *sensus plenior*³¹ mal vplyv výklad cirkevných otcov a stredovekých teológov. V zdôvodňovaní doktrinálnych vecí sa odvolávali na

²⁸ LOHFINK, Norbert: Historický a kresťanský výklad Starého zákona. In: LOHFINK, Norbert, BRAULIK, Georg: *Kde sú dnes proroci*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997, 95-113.

²⁹ WILLIAMSON, Peter S.: *Catholic principles for Interpreting Scripture. A Study of the Pontifical Biblical Commission's The Interpretation of the Bible in the Church*. Roma: Editrice Pontificio Instituto Biblico, 2001, 189-204.

³⁰ JEANROND, *Hemeneutika teologiczna*, 27.

³¹ „sensus plenior (lat. = plnší zmysel), herm. Plnší zmysel slov Svätého písma, jasný a zjavný Bohu, primárnemu autorovi, no nie úplne chápaný svätopiscom. Od literárneho, slovného zmyslu sa plnší zmysel líši tým, že prevyšuje význam slov, ktoré použil ľudský autor biblických spisov, lebo tento zmysel závisí od Božieho pôvodcu. Plnší

také texty, ktoré obsahovali podľa ich mienky viac, ako to vychádzalo zo slovného historického kontextu. *Sensus plenior* povoľuje interpretátorom uznať obmedzené vedomie a zámer ľudského autora Písma a v tom istom čase schváliť hlbší význam textu, napr. naplnenie Starého zákona v Kristovi ako význam umiestnený v Písme priamo Božským autorom. Takto zároveň otvára cestu na prijatie niektorých ďalších výkladov biblických textov cirkevných otcov, liturgie a teologických autorov³². Dokument Pápežskej biblickej komisie Interpretácia Biblie v Cirkvi hovorí o tomto zmysle, že:

Možno ho definovať ako hlbší zmysel nejakého textu, ktorý je chcený Bohom, ale ľudský autor ho jasne nevyjadril. Možno ho odhaliť, ak je biblický text skúmaný vo svetle iných biblických textov, ktoré z neho vychádzajú, alebo vo svojom vzťahu k vnútornému vývoju Zjavenia.³³

Biblická komisia prijíma vyšší než literárny význam, ktorý zachováva kontinuitu s literárnym zmyslom, menovite, duchovný zmysel, ktorý vedie od čítania textu vo svetle nového historického kontextu veľkonočných skutočností pod vplyvom Ducha³⁴.

Udalosti pri hore Sinaj ako obrazy u starokresťanských autorov

1. Očistenie: Hora Sinaj ako časť púšte Sin. Podľa Origena hora Sinaj je znakom, že duša idúca na púšť sa očisťuje a získava duchovné porozumenie, stáva sa pripravenou prijať vôľu Stvoriteľa a schopnou prijať Božie tajomstvá. Ide o štruktúru duchovného rozvoja: osvetlenie predstavuje horu, ktorá vyrastá z očistenia z púšte. Gregor Naziánsky pripomína, že len Mojžiš sa stretol s Bohom, a zvyšok ľudu mal stáť pri hore. Všetkých dole zastavil hlas trúb,

zmysel možno pochopiť iba vo svetle neskoršieho zjavenia, ako je to v prípade starozákonných textov vykladaných v Novom zákone v kristologicko-ekleziologickom zmysle, ale aj z hlbšieho chápania u zjavených právd, nadobudnutého na základe analógie viery a dôkladným štúdiom Biblie. Jestvovanie plnšieho zmyslu je jasným dôkazom toho, že úplný zmysel niektorých textov nie je vždy vyčerpaný historicko-kritickou exegézou, ktorá zaručuje iba presný slovný význam Svätého písma. Mnohí exegéti majú určité výhrady proti plnšiemu zmyslu, ale v teórii ho pripúšťajú.“ HERIBAN, *Príručný lexikón*, 915.

³² WILLIAMSON, *Catholic principles for Interpreting Scripture*, 208-209.

³³ PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA: *Interpretácia Biblie v Cirkvi*, 88.

³⁴ LOHFINK, *Kresťanský výklad Starého zákona*, 133-141.

blesky, tma a dym³⁵. Bola tam aj desivá hrozba, že aj keby „zvieria sa dotklo hory, má byť ukameňované“. Sv. Gregor v tom vidí obraz duchovnej cesty:

... len tá časť duše, ktorá zostala očistená a ktorú Boh rozpozná ako čistú, môže vojsť na ďalšiu etapu bližšieho styku s Bohom. Každý môže dosiahnuť bližší vzťah s Bohom v závislosti od stupňa svojho očistenia, iní sú všeobecne vylúčení a počujú len hlas z vrcholu hory, a sú to tí, ktorí zachovávajú svoju nízku morálku a sú nehodní Božích tajomstiev.³⁶

Obrazom predchádzajúcej potreby očistenia je tiež príkaz, ktorý dal Mojžiš ľudu: aby si skôr vyprali svoje šaty. Podľa cirkevných otcov to jednoznačne upozorňuje na prípravu pred stretnutím sa s Bohom.

2. Ľudské srdce sa predstavuje ako kamenná tabuľa. Kamenné tabule sú obrazom ľudského srdca, ktoré po očistení zostane naplnené, akoby nanovo obnovené podľa vpísaného Božieho práva. Boží prst je symbolom Ducha Svätého, ktorý koná v srdci človeka ako Božia moc³⁷.

3. Sloboda – základ duchovného rozvoja. Len teraz po prvýkrát je prijatá téma slobody. Len keď je ľud už ďaleko od Egypta a už mu neslúži, môže Boh začať Dekalóg slovami: „Ja som Pán Boh Tvoj, ktorý som Ťa vyviedol z... domu otroctva.“ V tejto etape duchovného života začína byť duša skutočne slobodná, ale opravdivá sloboda je daná od Boha, to On je ten, ktorý „vyviedol z domu otroctva“. Origenes hovorí, že Izraeliti nedostali „príkázania slobody“ predtým na niektorých z predchádzajúcich zastávok, ale dar slobody je iba na vrchu Sinaj. Iba tu, vrátane práva na slobodu, Boh dáva človeku Desatoro³⁸.

4. Dokonalé a nedokonalé poznanie Boha. A. Augustín pripomína, že Mojžiš, keď hovoril k ľudu, dával pred seba závoj najmä pre tých, ktorí hľadali pozemské šťastie a tešili sa z pozemských rozkoší. Závoj je obrazom stálej neschopnosti vnímania a počúvania Boha bez predchádzajúceho

³⁵ SIMONETTI, *Między dosłownością a alegorią*, 71-98.

³⁶ RYBICKI, Adam: Droga Izraelitów do ziemi obiecanej jako obraz zycia duchowego w interpretacji niektórych ojców Kościoła. In: *Roczniki teologiczne*. Tom LIII., zeszyt 5, 2006, 70-71. (preklad autora)

³⁷ JEANROND, *Hemeneutika teologiczna*, 31.

³⁸ PUTNA, Martin C.: *Origenés z Alexandrie*, Praha : Torst, 2001, 52-74.

hlbšieho obrátenia. A. Augustín cituje niekoľkokrát apoštola Pavla, podľa ktorého je závoj metaforou neobráteného srdca³⁹.

Manna v ranokresťanskej tradícii má trojaký výklad⁴⁰

1. Je symbolom Písma, Božieho slova, ktoré prichádza od Boha a stane sa pokrmom. Keď sa objavil doposiaľ neznámy pokrm, Izraeliti sa vzájomne začali pýtať: „Čo to je?“ (Man hu?) Otázka nevysvetľuje len pôvod slova manna, ale dáva duchovný návod: kto prijíma Božie slovo a neustále sa pýta, čo to znamená, dotýka sa Božieho života.

2. Je symbolom Eucharistie, najmä so zreteľom na dva aspekty:

a. je to pokrm, ktorý človek sám sebe nemôže zabezpečiť,

b. denné prijímanie manny Izraelitom dávalo silu na jeden deň, a to ich vychovávalo, aby na ceste do zaslúbenej zeme dôverovali Bohu. Navyše manna, ráno nájdená, bola ranokresťanskými autormi vysvetľovaná ako oznámenie zmŕtvychvstania, ktoré došlo po temnej noci.

3. Manna sa kazila, keď ju niekto chcel nazbierať na obchodovanie, ale na šiesty deň pripadalo nazbierať ju aj na nasledujúci deň, teda na čas odpočinku a sviatku sabatu.

Cirkevní otcovia v tomto videli morálny rozmer, ktorý znamená, že má byť dodržiavaný týždeň prác a deň odpočinku, a zbieranie drobných čiastočiek manny je symbolom malých drobných účinkov, ktoré pripomínajú hromadenie zásluh v nebi⁴¹.

Otcovia ako Hieronym a Origenes obracajú svoju pozornosť na chuť manny: v ústach toho, ktorý ju požíval, mala takú chuť, akú kto v danom momente potreboval a hľadal: „Napríklad ak ten, kto jedol mannu, hľadal jablká, hrušky, hrozno, chlieb, mäso, chuť manny súhlasila s túžbou jediaceho. To isté platí o Pánovom slove: ktokoľvek ho číta, prijíma to, čo v danom momente potrebuje. Je to počiatok cesty nazývanej cesta osvietenia.“ A. Augustín pripomína, že manna sa objavovala ráno, a píše: „Každý z nás ráno na začiatku dňa po prvýkrát prijíma osvietenie a presúva sa do svetla viery.

³⁹ NECHNUTOVÁ, Jana: Vzdelanosť a kresťanské učenie. In: AUGUSTIN, A.: *Kresťanská vzdelanosť – De doctrina christiana*. Praha, Vyšehrad, 2004, 21.

⁴⁰ RYBICKI, Adam: Droga Izraelitów do ziemi obiecanej jako obraz zycia duchowego w interpretacji niektórych ojców Kościoła. In: *Roczniki teologiczne*. Tom LIII., zeszyt 5, 2006, 67-68.

⁴¹ ŠMELHAUS, Vratislav: *Řecká patrologie*. Praha : Komenského evangelická bohoslovecká fakulta, 1972.

Avšak po dlhých cvičeniach, po vykonaní veľkých pokrokov, keď už sme blízko večera a blížiac sa k samému koncu dokonalosti, sme nakoniec schopní prijať trvalý pokrm a dokonalé slová.“ Cirkevní otcovia tak dali duchovnú inšpiráciu pre kresťanov všetkých storočí: osvietenie, ktoré Pán pripravuje pre očistené duše, chlieb Božieho slova a Pánovho tela⁴².

Použitá literatúra

- BROWN, Raymond E. – FITZMYER, Joseph A. – MURPHY, Roland E. (eds.): *The New Jerome Biblical Commentary*. New Jersey : Prentice Hall, Englewood Cliffs, 1990.
- DUKA, Dominik: Exegetická metóda sv. Tomáše Akvinského. In: *Salve* 2. 1992.
- Encyklopedia katolícka*. Tom II. Lublin : Katolícki uniwersytet Lubelski, 1995.
- HERIBAN, Jozef: *Průručný lexikón biblických vied*. SÚSCM : Rím, 1992.
- JEANROND, Werner G.: *Hermeneutika teologiczna*. Krakow : WAM, 1999.
- KALÁTA, Dominik: *Hermeneutika*. Bratislava : Dobrá kniha, 2003.
- KUMOR, Boleslav: *Cirkevné dejiny – kresťanský starovek*. Levoča : Polypress, 2000.
- LOHFINK, Norbert: Historický a kresťanský výklad Starého zákona. In: LOHFINK, N., BRAULIK, Georg: *Kde sú dnes proroci*. Prešov: Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997.
- LOHFINK, Norbert: Kresťanský výklad Starého zákona, reflexia v nadväznosti na Veľkú noc. In: LOHFINK, Norbert – BRAULIK, Georg: *Kde sú dnes proroci*. Prešov : Vydavateľstvo Michala Vaška, 1997.
- NECHNUTOVÁ, Jana: Vzdelanosť a kresťanské učenie. In: AUGUSTIN, A.: *Kresťanská vzdelanosť – De doctrina christiana*. Praha : Vyšehrad, 2004.
- NEW CATHOLIC ENCYCLOPEDIA. Washington, D. C. : The Catholic University of America, 1967, 1981.
- DOUGLAS, J. D. (ed.): *Nový biblický slovník*. Praha : Návrat domů, 1996.
- PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA: *Interpretácia Biblie v Cirkvi*. Spišská Kapitula – Spišské Podhradie : Kňazský seminár biskupa J. Vojtaššáka, 1995
- PÁPEŽSKÁ BIBLICKÁ KOMISIA: *Židovský národ a jeho Svatá Písma v kresťanské Biblii*. Kostelní Vydří : Karmelitánské nakladatelství, 2004.
- PUTNA, Martin C.: *Origenés z Alexandrie*, Praha : Torst, 2001.
- RYBICKI, Adam: Droga Izraelitów do ziemi obiecanej jako obraz zycia duchowego w interpretacji niektórych ojców Kościoła. In: *Roczniki teologiczne*. Tom LIII., zeszyt 5, 2006.
- SIMONETTI, Manlio: *Między dosłownością a alegorią*. Krakow, WAM, 2000.
- ŠMELHAUS, Vratislav: *Řecká patrologie*. Praha : Komenského evangelická bohoslovecká fakulta, 1972.
- ŠPIRKO, Jozef: *Patrológia*. Prešov: Spolok biskupa Petra Pavla Gojdiča, 1995.
- FREEDMAN, David Noel (ed.): *The Anchor Bible Dictionary*. Volume 3 H-J. New York : Doubleday, 1992.

⁴² SIMONETTI, *Między dosłownością a alegorią*, 98-107.

- TRSTENSKÝ, František: Przymierze z Jahwe w krainie Moabu. Analiza egzegzytyczna i teologiczna Pwt 29-30. Wydawateľstwo NORBERTINUM, Lublin 2006.
- TYROL, Anton: Všeobecný úvod do biblického štúdia. Svit : KBD, 2000.
- WILLIAMSON, Peter S.: Catholic principles for Interpreting Scripture. A Study of the Pontifical Biblical Commission's The Interpretation of the Bible in the Church. Roma : Editrice Pontificio Instituto Biblico, 2001.

Zhrnutie

V kresťanskom staroveku bola hebrejská kniha שמות známa ako Kniha Exodus veľmi populárna. Jej prístupnosť sa najviac prejavovala v kresťanskej interpretácii, ktorá v starokresťanskom období sa najviac sústreďovala v Alexandrijskej a Antiochijskej škole. Každý zo starokresťanských otcov Cirkvi napísal komentár, alebo scholion na tému, ktorá vychádzala z Knihy Exodus. V tomto období boli najviac rozšírené alegorické a typologické interpretácie Biblie. Preto aj v Knihe Exodus sa hľadali mnohé významy aplikované na kresťanský život.

Summary

The Book of Exodus was very popular in Early Christian interpretation. Everybody from fathers of Church wrote commentary, homily or scholion about it. For this period of time was typical allegorical and typological interpretation of Bible. According the text of Scripture they were looking for a lot of meanings for Christian life. The basic was formed by two exegetical institutions. One is School of Antioch and second one is School of Alexandria. Fathers of Alexandria supposed that every sentence of Old Testament was interpreted to person of Jesus Christ. Interpretation of Old Testament in Patristic period used Christological relecture of Text of Old Testament in the Church.

Dr. Daniel Slivka
Prešovská univerzita v Prešove, Gréckokatolícka teologická fakulta
Ul. biskupa Gojdiča 2
080 01 Prešov
dany@unipo.sk

Contents

Treaties

<i>Sidonia HORŇANOVÁ</i>	
Moses' Intercessory Prayer in the Book of Exodus	1-16
<i>Jozef TIŇO</i>	
Does 2 Tim 3:8-9 Draw upon a Tradition Related to Ex 7:8-13?	17-24
<i>Peter JUHÁS</i>	
Intentional wordplay in Ex 7:11-12	25-29
<i>Fides Iveta STRENKOVÁ CJ</i>	
Witchcraft and the Death Penalty (Ex 22:17)	30-47
<i>Mykhaylyna KEUSKOVÁ</i>	
The Motif of the Promised Land in the Book of Exodus	48-71
<i>Daniel SLIVKA</i>	
Early Christian Schools and Their Interpretation of Some Themes from the Book of Exodus	72-85
<i>Eubomír PODHORSKÝ</i>	
A View of Egypt and the Land of Goshen from the Perspective of the Mid-16th Century BCE Exodus	86-114

Reflexie

<i>Dominik BERBERICH</i>	
Reflection on Vocation and Election in the Book of Exodus	115-121

Obsah

Štúdie

- Sidonia HORŇANOVÁ**
Mojžišova príhovorná modlitba v Ex 32 1-16
- Jozef TIŇO**
Opiera sa 2 Tim 3,8-9 o tradíciu spojenú s Ex 7,8-13? 17-24
- Peter JUHÁS**
Želaná hra v Ex 7,11-12 25-29
- Fides Iveta STRENKOVÁ CJ**
Čarodejníctvo s trest smrti 30-47
- Mykhaylyna KEUSKOVÁ**
Motív prisľúbenej zeme v Knihe Exodus 48-71
- Daniel SLIVKA**
Starokresťanské školy a ich interpretácia niektorých tém
z Knihy Exodus 72-85
- Ľubomír PODHORSKÝ**
Pohľad na Egypt a krajinu Góšen z hľadiska exodu v pol.
16. stor. pred n. l. 86-114

Reflexie

- Dominik BERBERICH**
Reflexia o povolání a vyvolení v Knihe Exodus 115-121
- Abstrakty 122-124